

ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНОЮ ІНФРАСТРУКТУРОЮ МІСТ У СТАЛОМУ РЕГІОНАЛЬНОМУ РОЗВИТКУ

MANAGEMENT OF THE URBAN SOCIAL INFRASTRUCTURE AS A CONDITION FOR SUSTAINABLE REGIONAL DEVELOPMENT

Стаття присвячена дослідженню особливостей розвитку соціальної інфраструктури міст у сучасних умовах господарювання. Визначено співвідношення понять «соціальна сфера» та «соціальна інфраструктура». Представлено класифікацію соціальної інфраструктури міста за ознакою змісту потреб людини. Надано поняття «управління соціальною інфраструктурою міста», визначено керуюча та керована підсистеми в системі управління нею. Обґрунтовано регіональну специфіку розвитку соціальної інфраструктури міста та виділено суттєві ознаки її функціонування. Визначено переваги та недоліки функціонального підходу до управління соціальною інфраструктурою міста. Виявлено недоліки функціонування соціальної інфраструктури міст в Україні в сучасних умовах господарювання. Обґрунтовано роль соціальної інфраструктури у забезпеченні сталого регіонального розвитку. Виділено об'єктивні та суб'єктивні фактори, що впливають на зміни в соціальній інфраструктурі.

Ключові слова: соціальна сфера, соціальна інфраструктура, управління соціальною інфраструктурою, місто, регіон, сталий регіональний розвиток, якість життя, населення.

Стаття посвящена исследованию особенностей развития социальной инфраструктуры

городов в современных условиях хозяйствования. Определено соотношение понятий «социальная сфера» и «социальная инфраструктура». Представлена классификация социальной инфраструктуры города по признаку содержания потребностей человека. Предоставлено понятие «управление социальной инфраструктурой города», определены управляющая и управляемая подсистемы в системе управления ею. Обоснована региональная специфика развития социальной инфраструктуры города и выделены существенные признаки ее функционирования. Определены преимущества и недостатки функционального подхода к управлению социальной инфраструктурой города. Выявлены недостатки функционирования социальной инфраструктуры городов в Украине в современных условиях хозяйствования. Обоснована роль социальной инфраструктуры города в обеспечении устойчивого регионального развития. Выделены объективные и субъективные факторы, влияющие на изменения в социальной инфраструктуре.

Ключевые слова: социальная сфера, социальная инфраструктура, управление социальной инфраструктурой, город, регион, устойчивое региональное развитие, качество жизни, население.

УДК 338.49:332.122.62

<https://doi.org/10.32843/bses.53-22>

Потапова Н.М.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри економіки підприємств
ДВНЗ «Приазовський державний
технічний університет»

Potapova Nataliya

State Higher Education Institution
“Pryazovskyi State Technical University”

The article analyses the development specifics of the urban social infrastructure in today economic conditions. The correlation of the concepts of “social sphere” and “social infrastructure” is determined. Classification of the social infrastructure of the city based on the range of human needs is presented. The significance of the reproduction of human creative abilities in regional development is highlighted. The concept of managing the social infrastructure of the city is given; the managing and managed subsystems within social infrastructure management system are defined. Role of local self-government with reference to the social infrastructure management system of the cities is substantiated. The specifics of regional development of the social infrastructure of the city have been duly described. It has been proved that social infrastructure contributes to solving the problems of regional development. Significant signs of the functioning of the social infrastructure of a large city have been highlighted. The crucial importance of the development of social infrastructure in improving quality of life of the population is determined. Advantages and disadvantages of the current functional approach to the management of the city social infrastructure are analyzed. Problems and shortcomings of the social infrastructure functionality in the cities in Ukraine in today economic conditions are identified. The key factors of sustainable regional development have been identified. The importance of maintaining and developing the parameters of the quality of life of the population in ensuring sustainable regional development is highlighted. The role of social infrastructure in ensuring sustainable regional development based on improving quality of life is substantiated. Objective and subjective factors of internal and external environments which influence changes in social infrastructure are highlighted. It has been proved that taking these factors into account is mandatory for the formation of the concept of effective management of the urban social infrastructure. The decisive role of internal factors in developing the concept of effective management of the social infrastructure of cities has been determined. Emphasis is placed on the development of self-government of the facility which provides for the greatest potential for progressive changes.

Key words: social infrastructure management, social infrastructure, social sphere, city, region, sustainable regional development, quality of life, population.

Постановка проблеми. Одним з найважливіших пріоритетів соціально-економічного розвитку у сучасних умовах є підвищення якості життя населення. Центром відтворення населення, його культурного та інтелектуального потенціалу стає місто. Концентрація в містах великих мас населення висуває щодо їх розвитку низку завдань, які відсутні в невеликих поселеннях, таких як забезпечення водо- й тепlopостачання, благоустрій вулиць та їх висвітлення, торгівля й соціальне забезпечення, освіта, наука, охорона здоров'я, дотримання громадського правопорядку. Для

вирішення цих завдань у містах формується соціальна інфраструктура. У зв'язку з цим розвиток соціальної інфраструктури міст набуває особливої актуальності та потребує пошуку нових підходів до концепції управління нею.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Найбільш глибокі дослідження проблем розвитку соціальної інфраструктури міст здійснено у працях Г. Онищука [1], В. Амітана, О. Зоріної, О. Лук'яненка [2], В. Фінагіна, Ю. Денісова [4], В. Устіменка [5] та інших вітчизняних учених. При цьому більшість учених розглядає соціальну інф-

раструктуру як містообслуговуючий комплекс економіки, тобто соціальна інфраструктура є засобом відтворення робочої сили, а задоволення потреб населення розглядається лише як засіб підвищення економічної ефективності. Однак задоволення потреб населення та підвищення якості його життя є головними цілями розвитку соціально орієнтованої економіки, тому роль та значення соціальної інфраструктури у формуванні сталого регіонального розвитку потребують подальшого уточнення.

Постановка завдання. Метою статті є розгляд сутності соціальної інфраструктури, її класифікація за потребами населення та визначення ролі соціальної інфраструктури міст у сталому регіональному розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Соціальна інфраструктура є частиною соціальної сфери міста, у якій держава реалізує свої соціальні функції [6]. Соціальна інфраструктура великого міста є складним комплексом різноманітних галузей, що виконують функції задоволення потреб населення та створення найбільш сприятливих умов життєдіяльності для нього [2, с. 67]. Ці галузі можна згрупувати за ознакою змісту потреб населення, що задовольняються об'єктами соціальної інфраструктури.

До першої групи належать ті галузі, де відтворюється життєдіяльність людини на рівні її найпростіших біологічних та соціальних здібностей. Такий тип відтворення людини зводиться до обов'язкового задоволення деяких мінімальних потреб в їжі, одязі, житлі та домашньому устаткуванні, а також до поліпшення суспільних послуг у галузі забезпечення питною водою, санітарного стану місця проживання, громадського транспорту та освіти. Обов'язкове задоволення таких потреб пов'язують із дотриманням прав людини [1, с. 30].

На рівні міста йдеться про такі галузі переважно матеріальної інфраструктури, як житловий фонд, його будівництво та обслуговування, виробництво споживчих товарів та послуг, торгівля, транспорт, медичне забезпечення й санепідгляд, дошкільне виховання, початкова освіта, соціальне забезпечення, охорона громадського порядку. Сюди ж можна віднести ту частину інституційної інфраструктури, яка пов'язана з використанням робочої сили та міграцією.

До другої групи слід віднести ті галузі соціально-економічної сфери міста, які дають змогу у цих технологічних та економічних умовах здійснити перехід від формування здібностей до їх творчого використання, розвитку та накопичення. Розвиток цих галузей дає змогу більшості населення досягти такого рівня споживання, який буде сприяти переходу до більш високої по відношенню до споживання діяльності, а саме до навчання або науки, культури або мистецтва, управління або інших форм творчої

діяльності. Це той рівень споживання, який відповідає соціальному стандарту життя, сприймається більшістю як стан комфорту та сприяє створенню передумов не тільки для розвитку творчої діяльності, але й для політичної та соціальної стабільності в місті. Фактично тут йдеться переважно про ті ж галузі, які віднесені до першої групи, однак з іншим їх якісним змістом [1, с. 30].

Якщо в першому випадку функціонування галузей служить задоволенню примітивних потреб, то тут уже метою функціонування є задоволення достатніх потреб населення. У галузі житлового обслуговування населення це не обмежується забезпеченням людей житлом відповідно до мінімальних нормативів, а є таким забезпеченням, що дає можливість людині самій зробити вибір житла. Те саме стосується інших галузей соціальної інфраструктури. У торгівлі це орієнтація не на усереднені вартісні показники, які забезпечують збалансованість попиту та пропозиції, а на доступність якісних продуктів харчування, технічно складних товарів народного споживання для всіх соціальних груп. У першому випадку збалансованість досягається за такого рівня цін, який відсікає значну частину населення сучасного міста від можливості задовольнити базові потреби; у другому випадку мається на увазі соціально збалансований ринок, коли всі соціальні групи населення отримують доступ до товарів та послуг, який задовольняє ці потреби.

Санітарія та найпростіше медичне забезпечення як галузі на нижчому рівні задоволення потреб покликані створювати умови для фізичного існування людей. На рівні вищого порядку вони переростають у галузь охорони здоров'я, яка допускає можливість вибору більшістю населення якості та кількості лікувальних та профілактичних послуг відповідно до розміру одержуваних доходів. Аналогічну функцію на цьому рівні соціальної інфраструктури виконують такі галузі, як фізкультура й спорт.

До другої групи галузей слід також віднести також культуру в тій її частині, яка формує людину ще не як творця, а як споживача духовних послуг. Вона представлена телебаченням, мережею театрів та кіноустановок, виставкових та концертних залів, інших культурних установ. Крім того, як особливу галузь соціальної інфраструктури слід виділити соціальну інформатику, яка обслуговує всі інші її галузі, допомагає населенню визначити свій вибір у споживанні матеріальних і духовних благ та послуг.

Третю групу галузей соціально-економічної сфери міста складають галузі, пов'язані з відтворенням життєдіяльності людини як творчої особистості. Вони покликані забезпечувати задоволення потреб вищого порядку, в результаті чого формуються та використовуються творчі здібності гармонійно роз-

виненої особистості. Галузі цього рівня соціальної інфраструктури включають науку, культуру, мистецтво, освіту, виховання, спорт з тією умовою, що головним суб'єктом відносин тут є не людина-споживач, а людина-творець. Результат творчої діяльності людини завжди є оригінальним та якісно відрізняється від продукту матеріального виробництва, яке створює стандартні матеріальні блага [1, с. 31–32].

Таким чином, аналізуючи вищевикладене, можемо зробити висновок, що соціальна інфраструктура великого міста є дуже складною системою, розвиток якої потребує ефективного управління. Під управлінням соціальною інфраструктурою великого міста слід розуміти комплекс соціальних та частково економічних відносин між суб'єктами території міста, які перебувають під управлінським впливом органів місцевого самоврядування та державного й регіонального управління, а також сприятливих умов відтворення життєдіяльності людини. Органи державного й регіонального управління та місцевого самоврядування становлять керуючу підсистему, а об'єкти соціальної інфраструктури є керованою підсистемою у соціальній сфері міста. Такий підхід до співвідношення сутності понять соціальної сфери та соціальної інфраструктури дає змогу розмежувати поточні й капітальні витрати на утримання соціальної інфраструктури та підійти до пошуку джерел їх фінансування [6].

Підприємства, організації та установи соціальної інфраструктури міст задовольняють потреби населення певної території; визначають архітектурний вигляд населених пунктів; створюють регіональні мережі комунікацій; впливають на формування локального духовного та інтелектуального середовища. Як наслідок, стан соціальної інфраструктури значною мірою визначає домінуючі напрямки міграційних потоків [2, с. 72].

У зв'язку з цим соціальну сферу міста можна визначити як економічну діяльність працівників певної території, яка сприяє вирішенню проблем регіонального розвитку. Економічна діяльність в цьому разі розуміється як процес взаємодії між людиною та природою, спрямований на оптимальне використання природного середовища задля задоволення потреб людини.

Таким чином, суттєвими ознаками функціонування соціальної інфраструктури великого міста є благоустрій території та відтворення населення. Саме ці ознаки визначають роль соціальної інфраструктури у сталому регіональному розвитку, який є динамічним процесом послідовних позитивних змін, що забезпечують збалансованість економічного та соціального аспектів. Сталий регіональний розвиток спрямований на забезпечення високої якості життя населення за позитивної динаміки комплексу показників економіки регіону.

Під стійкістю регіонального розвитку розуміють його життєздатність як системи, що визначається

як здатність регіону до життя та розвитку в певному оточенні. Стійкість регіонального розвитку визначає здатність регіону зберігати та розвивати необхідні параметри якості життя населення в межах порогу безпеки або вище за нього за коливань зовнішніх та внутрішніх впливів різноманітного характеру, які загрожують падінням якості життя населення [8]. Вирішальну роль у забезпеченні параметрів якості життя населення відіграє розвиток соціальної інфраструктури, яка спрямована на відтворення людського фактору виробництва.

Слід підкреслити, що в управлінні розвитком соціальної інфраструктури міст переважає функціональний підхід, тобто управління розглядається як набір функцій управління. Такий підхід дає можливість провести спеціалізацію управління соціальною інфраструктурою, отримати об'єктивну інформацію для побудови ефективної організаційної структури управління, а також визначити коло обов'язків органів управління.

Однак функціональний підхід не враховує відносини, які відбуваються в об'єкті управління загалом, не розглядає його у взаємозв'язку зі змінами керуючої підсистеми. В результаті цього аналіз окремих елементів цієї підсистеми не доповнюється необхідним синтезом, що перешкоджає розробленню дієвих практичних інструментів управління [1, с. 38].

Аналізуючи особливості функціонування соціальної інфраструктури у регіонах України, маємо відзначити, що в структурі її фінансування відбувається постійне зростання частки соціального захисту певних груп населення за рахунок скорочення частки послуг для всіх верств населення, тобто має місце зростання обсягів надання населенню платних послуг соціальної інфраструктури у галузях освіти, охорони здоров'я та житлово-комунального господарства. При цьому кошти на фінансування соціальної інфраструктури створюються за рахунок податків, тобто фактично сплачуються населенням двічі. Також слід відзначити, що послуги соціальної інфраструктури суттєво відрізняються по регіонах за доступністю, якістю та вартістю [7, с. 15–24].

Недоліками функціонування соціальної інфраструктури міст в Україні є відсутність державних стандартів надання соціальних послуг та методичного забезпечення розрахунку їх вартості, обмеженість населення у виборі постачальника соціальних послуг. Саме це обумовлює недоліки у фінансуванні соціальної інфраструктури, що знижує якість обслуговування населення. Низька доступність та якість соціальних послуг унеможливають відтворення робочої сили та подальший розвиток творчих здібностей людини [7, с. 25–26].

Концепція ефективного управління розвитком соціальної інфраструктури міст має враховувати вплив різноманітних об'єктивних та суб'єктивних факторів внутрішнього та зовнішнього порядку, дія

яких має одночасний та різноспрямований характер. Саме цим обумовлений суперечливий характер змін у соціальній інфраструктурі міста. Можна виділити такі групи об'єктивних факторів, що впливають на ці зміни:

1) соціальний фактор (або населення міста), тобто демографічна ситуація, соціальна структура, стан здоров'я, рівень та якість життя, кадровий, освітній, науковий та культурний потенціал;

2) міська інфраструктура, тобто комунікаційні мережі (теплові, електричні, газові), благоустрій, транспорт, зв'язок, житлово-комунальне господарство тощо;

3) економічні фактори, тобто структура господарського комплексу (за галузями та формами власності), міський бюджет, зайнятість, безробіття, обсяги заощаджень та способи їх використання, розвиненість ринкової інфраструктури, зовнішньоекономічні зв'язки тощо;

4) суспільно-політичні фактори, тобто особливості політичної системи, стан безпеки, засоби масової інформації тощо [1, с. 39–40].

Суб'єктивним фактором розвитку соціальної інфраструктури міст є керуюча підсистема у складі державних та регіональних органів управління, а також органів місцевого самоврядування. Вони представлені суб'єктами управління з їх структурою та кадрами, громадськими організаціями та колективами підприємств.

Таким чином, одночасність та різноспрямованість дії сукупності факторів обумовлює суперечливий характер змін у соціальній інфраструктурі міста. У цих змінах мають місце сприятливі та несприятливі тенденції щодо головної мети регіонального розвитку. Сприятливі тенденції є розвитком або прогресом відносин у соціальній сфері, несприятливі є їх регресом. Безумовно, суспільство зацікавлене в тому, щоби забезпечити прогресивні зміни в соціальній інфраструктурі міста та сталому регіональному розвитку.

Спрямованість та поступальність розвитку обумовлені взаємозалежністю комплексу факторів розвитку в рамках соціальної інфраструктури як цілісного об'єкта та його відносин із середовищем. Така зовнішня залежність обмежує та спрямовує різноманітні зміни об'єкта, забезпечує його відтворення в умовах, що постійно змінюються.

При цьому вирішальну роль відіграє залежність розвитку соціальної інфраструктури від внутрішніх факторів порівняно зі впливом зовнішніх умов. Найбільший потенціал прогресивних змін містить розвиток самоврядування об'єкта, який дає йому змогу реагувати на більшу кількість факторів розвитку. У зв'язку з цим сутність процесу управління соціальною інфраструктурою полягає в стимулюванні об'єкта управління до спрямованого прояву його власної активності.

Висновки з проведеного дослідження.

Таким чином, розвиток соціальної інфраструктури міст здатний активно та прискорено сформувати найважливішу складову частину суспільного багатства, а саме здатність до творчої діяльності сучасного працівника. У сучасних умовах господарювання саме це є вирішальним фактором сталого регіонального розвитку. Розвиток соціальної інфраструктури має стати головним пріоритетом соціально-економічної політики міської влади під час підготовки до умов життя в інформаційному суспільстві, в якому вирішального значення набувають соціальні параметри життя.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Онищук Г. Проблеми розвитку міського комплексу України: теорія і практика : монографія. Київ : Науковий світ, 2002. 439 с.
2. Амитан В., Зорина Е., Лукьянченко А. Город: проблемы демократических и рыночных трансформаций : монография. Донецк : ИЭПИ НАН Украины, 2001. 217 с.
3. Лукьянченко А. Трансформация градообслуживающей системы (теория и практика) : монография. Донецк : ИЭПИ НАН Украины ; ООО «Юго-Восток, Лтд», 2004. 238 с.
4. Амитан В. и др. Социально-экономическое развитие городов промышленного региона : монография. Донецк : ИЭПИ НАН Украины ; ООО «Юго-Восток, Лтд», 2004. 254 с.
5. Амитан В. и др. Городские системы промышленного региона (теория и практика развития) : монография. Донецк : ИЭПИ НАН Украины ; ООО «Юго-Восток, Лтд», 2004. 348 с.
6. Сычева И., Сычева Н. Исследование содержания категории «социальная инфраструктура». *Известия Тульского государственного университета. Экономические и юридические науки*. 2012. № 2-1. С. 230–238.
7. Новіков В. та ін. Соціальна інфраструктура на шляхах реформування місцевого самоврядування : монографія / за ред. З. Сіройча. Київ ; Варшава, 2018. 431 с.
8. Подпругин М. Устойчивое развитие региона: понятие, основные подходы и факторы. *Российское предпринимательство*. 2012. № 24 (222). С. 214–221.

REFERENCES:

1. Onyshchuk H. (2002). Problemy rozvytku mis-koho kompleksu Ukrainy: teoriia i praktyka : monohrafiia [Problems of development of the city complex of Ukraine: theory and practice : monograph]. Kyiv : Naukovyi svit. (in Ukrainian)
2. Amitan V., Zorina E., Luk'yanchenko A. (2001). Gorod: problemy demokraticheskikh i rynochnykh transformatsiy : monografiya [City: Problems of Democratic and Market Transformations : monograph]. Donetsk : IEPi NAN Ukrainy. (in Russian)
3. Luk'yanchenko A. (2004). Transformatsiya gradoobsluzhivayushchey sistemy (teoriya i prak-

tika) : monografiya [Transformation of the urban service system (theory and practice) : monograph]. Donetsk : IEPI NAN Ukrainy; OOO "Yugo-Vostok, Ltd". (in Russian)

4. Amitan V. i dr. (2004). Sotsial'no-ekonomicheskoe razvitie gorodov promyshlennogo regiona : monografiya [Socio-economic development of cities in the industrial region : monograph]. Donetsk : IEPI NAN Ukrainy, OOO "Yugo-Vostok, Ltd". (in Russian)

5. Amitan V. i dr. (2004). Gorodskie sistemy promyshlennogo regiona (teoriya i praktika razvitiya) : monografiya [Urban systems of an industrial region (theory and practice of development) : monograph]. Donetsk : IEPI NAN Ukrainy, OOO "Yugo-Vostok, Ltd". (in Russian)

6. Sycheva I., Sycheva N. (2012). Issledovanie soderzhaniya kategorii "sotsial'naya infrastruktura" [The study of the content of the category "social infrastructure"]. *Bulletin of Tula State University. Economic and legal sciences*, no. 2-1, pp. 230–238. (in Russian)

7. Novikov V., Siroich Z. ta in. (2018). Sotsialna infrastruktura na shliakhakh reformuvannia mistsevoho samovriaduvannia: monohrafiia [Social infrastructure on the way to local government reform]. Kyiv ; Varshava. (in Ukrainian)

8. Podprugin M. (2012). Ustoychivoe razvitie regiona: ponyatie, osnovnye podkhody i faktory [Sustainable development of the region: concept, basic approaches and factors]. *Russian business*, no. 24 (222), pp. 214–221. (in Russian)